

ФАКТОРИ ІНТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГОМОСЕКСУАЛЬНОСТІ FACTORS OF INTOLERANT ATTITUDE TOWARDS HOMOSEXUALITY

Стаття присвячена дослідженню потенційно можливих факторів поведінки, реакцій, мислення та набутого досвіду у сприйманні дійсності, які здатні створити перешкоди на шляху до толерантного ставлення по відношенню до представників сексуальних меншин. В теоретичному огляді запропоновані емпіричні надбання попередніх років, які розкривають сутність явища толерантності та гомосексуальності, де гіпотези походження останнього демонструють доказову базу його генетичної обумовленості. Було розглянуто основні наукові поняття, що мають відношення до формування ставлення та сприймання сексуальних меншин. Було зроблено крок вперед у пошуку тих факторів, які відіграють роль у негативному сприйманні гомосексуальності. Проведене опитування студентської молоді, метою якого стало виявлення факторів та ступеню їх впливу на інтолерантне ставлення до представників і представниць секс меншин, продемонструвало актуальний рівень соціальної дистанції по відношенню до геїв та лесбійок з боку респондентів. Визначено взаємозв'язки такими факторами, як емпатія, агресивність, фашизм, ригідність, та ставленням до окремих представників ЛГБТ+ спільноти. Було виявлено, що ставлення до гомосексуалів своєї статі може бути менш толерантним порівняно зі ставленням до гомосексуалів протилежної статі. Середній та високий рівень ригідності, фашизму, мислення в межах гендерних стереотипів, стурбованість власним статевим життям та оточення, орієнтація на уявну дійсність і відповідне ігнорування досвіду та фактів – все це прямо пропорційно корелюватиме з рівнем соціальної дистанції. В свою чергу, здатність до емпатії зменшуватиме соціальна дистанція та, відповідно, інтолерантне ставлення до представників секс меншин. Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для психологічної корекції осіб з низьким рівнем толерантності. Також результати дослідження можуть стати у нагоді для тих, кого цікавить дана наукова сфера з метою більш детального вивчення психологічних і поведінкових особливостей осіб, які відрізняються низьким рівнем толерантності до представників і представниць нетрадиційної сексуальної орієнтації.

Ключові слова: толерантність, ригідність, гомосексуальність, гендерні відмінності, соціальна дистанція, агресивність, гендерна стереотипи, консервативність, гнучкість, авторитарність.

The article is devoted to the study of potentially possible factors of behaviour, reactions, thinking, and acquired experience in the perception of reality, which can create obstacles on the way to a tolerant attitude towards sexual minorities. In the theoretical review, the empirical assets of the previous years are proposed, which reveal the essence of the phenomenon of tolerance and homosexuality, and hypotheses demonstrate the evidence base of its genetic reasons. The main scientific concepts related to the formation of attitudes and perceptions of sexual minorities were considered. A step forward was made in the search for those factors that play a role in the negative perception of homosexuality. The conducted survey of student youth demonstrated the current level of social distance to gays and lesbians on the part of the respondents. Its purpose was to identify factors and the degree of their influence on the intolerant attitude towards representatives of sexual minorities. Interrelationships with such factors as empathy, aggressiveness, fascism, rigidity, and attitude towards individual representatives of the LGBT+ community were determined. It has been found that attitudes toward homosexuals of the same sex may be less tolerant compared to attitudes toward homosexuals of the opposite sex. A medium and high level of rigidity, fascism, thinking within gender stereotypes, preoccupation with own sex life and the sex life of other people, orientation to an imaginary reality and corresponding ignorance of experience and facts - all this will be directly correlated with the level of social distance, and so intolerance. In turn, the ability to empathize will reduce the social distance and, accordingly, an intolerant attitude towards sexual minorities. The practical significance is that the results of this research can be used for psychological correction of a low tolerance level. Also, the results of the study can be useful for those who are interested in this scientific field for a more detailed study of the psychological and behavioural characteristics of people who have low levels of tolerance for homosexuality.

Key words: tolerance, rigidity, homosexuality, gender differences, social alienation, aggressiveness, gender stereotypes, conservatism, flexibility, authoritarianism.

УДК 159.9.072+316.62
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.33>

Целікова Ю.О.

аспірантка кафедри психології розвитку
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Терпиме, безоціночне, поважне ставлення, прийняття і, певною мірою, «спокійна байдужість» до тих, хто не схожий на тебе, складає основу уявлення про толерантне ставлення. Без толерантності були б неможливі права людини, які, перш за все, стверджують право окремої особистості на зовнішню і внутрішню несхожість на інших. Отже, толерантність є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які не є гомогенними ні в релігійному, ні в етнічному, ні в інших вимірах. Будь-яке явище детермінується внутрішніми та зовніш-

німи чинниками. Якщо розглядати явище толерантного ставлення до представників ЛГБТ+, то його зовнішніми детермінантами виступатимуть настрої соціуму, освіченість, політика держави та наявність чи відсутність законів, що захищає права ЛГБТ+, влада релігійних конфесій тощо. В якості внутрішніх детермінант – рівень емпатії, агресивності, гнучкості мислення, панування гендерних стереотипів, рівень ксенофобії, консерватизму тощо.

Причиною зацікавленості даною темою стало спостереження за поведінкою агре-

сивно налаштованих осіб під час перших спроб проведення маршу свободи і рівності в місті Київ у 2012 та 2013 роках. Метою заходу було привертання уваги до факту існування секс меншин, до проблем ЛГБТ+ спільноти, сприяння внесенню питання ЛГБТ+ до українських суспільних норм, а також до права на самовираження і мирні зібрання для всіх членів суспільства. Подальші спроби проведення Маршу рівності були більш успішні, проте регулярно стикались з неприйняттям суспільства. Таким чином, в'явилось, що в Україні існує проблема сприйняття гомосексуальності, є випадки прояву агресії у вербальній чи фізичній формі по відношенню до представників нетрадиційної сексуальної орієнтації та їх правозахисників та власне з толерантним ставленням до ЛГБТ+, що безумовно має негативні наслідки для представників спільноти та суспільства в цілому. Тому я вважаю за необхідне дослідити фактори, які пов'язані з інтолерантним ставленням і які можуть пояснити та наблизити нас до розуміння причин даного явища.

Коротко про термінологію. Під гомосексуальністю прийнято розуміти стійку форму еротичного, романтичного, сексуального потягу між представниками однієї статі або гендеру. Це один з трьох основних видів сексуальності людини (разом із бісексуальністю та гетеросексуальністю), що складається з гомосексуальної орієнтації (сексуального потягу до осіб своєї статі), гомосексуальної ідентичності (усвідомлення себе як особи гомосексуальної орієнтації) і гомосексуальної поведінки (сексуальної практики з особами своєї статі) [3]. Прийнято розрізняти: природну гомосексуальність, викликану особливим типом функціонування центрів головного мозку, що регулюють статеву поведінку; транзиторну і замісну гомосексуальність, що має тимчасовий характер, викликану відсутністю осіб протилежної статі; невротичну гомосексуальність, при якій гомосексуальна активність викликана тим, що реалізація гетеросексуальної близькості блокується психологічними причинами. Наукові дослідження демонструють, що гомосексуальність є нормою і природним різновидом людської сексуальності і сама по собі не є причиною шкідливих психологічних наслідків [2]. Також у дослідженнях, фінансованих Національним інститутом психічного здоров'я США, та в подальших надбаннях не було виявлено жодної емпіричної чи наукової основи для того, щоб вважати гомосексуальність відхиленням від здорового вираження людської сексуальності, внаслідок чого Американська психіатрична асоціація виключила гомосексуалізм як психічний розлад у 1973 році [15]. З початку 1970-х років набула популярності теорія порушення статевого диференціювання

мозку в пренатальний період. Дослідження показали, що існує певний критичний період, під час якого відбувається маскулінізація мозку чоловічого плоду під впливом андрогенів. А отже, в походженні гомосексуальності гормональні порушення пренатальної фази розвитку плоду відіграють значну роль [8]. Дослідження 80-тих років знайшли в гіпоталамусі крихітне ядрце, розміром з піщинку, яка відповідає за формування статевих відмінностей, і було виявлено, що у гомосексуалів цей нуклеус був більше схожий на жіночий [12]. Також дослідження проведені на близнюках довели роль генетичного фактору в гомосексуальності, адже монозиготні близнюки збігаються за ознакою чоловічої гомосексуальності в 100% випадків, а для гетерозиготних близнюків цей показник значно нижчий і становить 12% [9]. Кореляція гомосексуальності з черговістю народження дітей показала, що остання ніяк не впливає на гомосексуальність. Проте за певних обставин можлива сильна імунна реакція боку матері, що може призвести до змін в дозріванні мозку майбутнього чоловіка, хоча статеві органи будуть розвиватися нормально [4; 5]. Таким чином, вчені відстоюють біологічне пояснення сексуальної орієнтації і припускають, що причиною гомосексуальності є складна комбінація генетичних, гормональних і екологічних факторів [10]. Немає переконливих доказів на підтримку ідеї про те, що ранні події в дитинстві чи вихованні дітей впливають на сексуальну орієнтацію людини [13].

І, зважаючи на те, що гомосексуальні стосунки існували завжди, ми все ще стикаємось зі ставленням, коли гомосексуальна орієнтація сприймається ворожо, як відхилення від норми, як продукт сучасної свободи і явище «протиприродне». Дослідники виділяють різні типи толерантності, зокрема: звичайну байдужість; терпимість, як прийняття відмінності інших з міркувань принципу; любов – сприймати явище таким, яким воно є, насолоджуватися саме цією інакшістю. А отже, прогрес толерантності сприятиме подоланню нестабільного протистояння. Отже, розглянемо, що саме може стояти на заваді здатності спокійно, розсудливо і без агресії сприймати особливості поведінки, способу життя, почуттів, ідей, вподобань, самопрояву та інших особистісних особливостей людей, які відрізняються від власних.

Для задоволення потреб дослідження було обрано методики: Опитувальник для діагностики здібності до емпатії (А Мехрабіан, Н. Епштейн), Шкала фашизму (Т. Адорно, Е. Френкель-Брунsvік, Д. Левінсон, Р. Сенфорд) [1], яка відображає ступень вираженості рис характеру, які обумовлюють схильність до антидемократичної пропаганди, а також виявляє авторитарність та етноцентризм,

і методика діагностики агресивності А. Асінгера. В якості базової методики, за якою було визначено ступінь прийняття/неприйняття представників нетрадиційної сексуальної орієнтації, було обрано шкалу соціальної дистанції (Е. Богардус) [6]. В дослідженні взяли участь представники студентської молоді, віком від 19 до 23 років. Дане дослідження було проведене за спрощеним варіантом, а саме для з'ясування соціальної дистанції та інтолерантного ставлення було вирішено взяти лише дві перші категорії представників ЛГБТ+, відповідно лесбійок та геїв.

Отже, результати дослідження показали, що серед виявлених факторів інтолерантного ставлення до ЛГБТ+ можна виділити: емпатію (її низький рівень пов'язаний виключно з соціальною дистанцією до геїв), фашизм та ригідність (високі показники яких пов'язані з інтолерантним ставленням і до геїв, і до лесбійок), стурбованість статевим життям, як власним, так і оточуючих (чим більше людина переймається даним питанням, тим стрімкіше зростає соціальна дистанція до представниць секс меншин), фактор комплексу влади (чим більше людина мислить в категоріях сильний-слабкий і чим важче сприймає відхилення від суб'єктивної норми, традиційних норм, тим гірше стан толерантного ставлення), а також схильність до забобонів та стереотипного мислення, високі бали за шкалами брехні та реальності. До речі, інтолерантність на адресу геїв спричиняється більшою кількістю чинників, ніж до лесбійок. Також якщо людина мислить, керуючись стереотипами, якщо знання про явище є звуженим, викривленим, недостатнім, то, відповідно, те, що виходить за рамки звичного і пізнаного, скоріше викликати негативну реакцію. Що впливає на зменшення рівня толерантності по відношенню до ЛГБТ+ і тим вірогіднішим буде прояв інтолерантності. Було виявлено, що залежно від статі респондента на ставлення до геїв і лесбійок впливають різні фактори. Зокрема, отримало підтвердження одне з припущень, а саме, що в більшості випадків ставлення до гомосексуала протилежної статі буде більш толерантним, ніж до гомосексуала своєї статі.

Розглянемо виявлені *фактори інтолерантного ставлення серед респондентів-чоловіків*. Так, рівень неприйняття чоловіків-гомосексуалів буде високим у випадку: низького рівня емпатії, високого рівня ригідності та високих даних за шкалою реальності. Здатність людини співпереживати, співчувати, ставити себе на місце іншої людини, відчувати її стан – тобто проявляти гуманне ставлення, сприятиме зменшенню соціальної дистанції, і відповідно – збільшенню толерантності. Щодо ригідності, то тут зрозуміло, що людина, яка не може змінити думку, ставлення навіть за об'єктивних

причин, яка проявляє впертість, схильна до неприйняття нового, в якій виникають труднощі у зміні системи цінностей, звичок тощо – все це має зв'язок із соціальною дистанцією. А тому ригідність особистості відображається на рівні її неприйняття. Високі дані за шкалою реальності свідчать про те, що респондент схильний давати оцінку явищам, керуючись не власним досвідом, а припущеннями, чи уявними висновками. А тому відсутність реального досвіду спілкування з гомосексуалом може вливати на рівень толерантності.

Що стосується представниць нетрадиційної сексуальної орієнтації, то високий рівень соціальної дистанції, а відповідно, і інтолерантність з боку чоловіків може бути зумовлена низьким рівнем емпатії та недостатньою психічною гнучкістю (ригідністю). Труднощі у зміні думки, установки, звички блокують гнучкість мислення людини. Тому одного разу прийняте рішення може супроводжувати людину протягом тривалого часу. А якщо це стале негативне уявлення, то відповідно і інтолерантність до нього може бути вище за норму. Зокрема, ригідність буде тим вищою, чим вищою є агресивність особистості, хоча сам фактор агресії на пряму не визначає ступінь толерантності.

Також перешкодою до терпимого ставлення по відношенню до лесбійок з боку чоловіків є схильність до мислення в категоріях припустимих, неперевічених фактів та в категоріях сили-слабкості, влади-підпорядкування. Так, є чоловіки, чиє уявлення про лесбійку може мати стереотипне маскулінне забарвлення. Отже, чоловік, який мислить категоріями сильний-слабкий, який ідентифікує себе з образами влади, скоріш за все сприйматиме себе як маскулінного. І маскулінна жінка, яка обирає партнеркою жінку, є не лише конкуренткою, а й сприйматиметься крізь призму дисгармонійності. І це, на мою думку, може пояснити появу шкали «комплекс влади», що має пряме відношення до збільшення інтолерантності з боку чоловіків до представниць нетрадиційної сексуальної орієнтації. Цікавою є кореляція між соціальною дистанцією та шкалою брехні, адже остання дає змогу перевірити щирість у відповідях і виявити ідеалізоване сприймання респондентом себе. Таким чином, неадекватні уявлення про власну особистість, скутість, нещирість можуть сприяти збільшенню соціальної дистанції, що і було продемонстровано.

Розглянемо виявлені *фактори інтолерантного ставлення серед респонденток-жінок*. Так, рівень соціальної дистанції (інтолерантності) по відношенню до лесбійок буде тим більше, чим більшою є стурбованість статевим життям (як своїм, так і чужим). Тобто ні ригідність, ні низький рівень емпатії, ні фашизм і навіть ні агресія спричиняють нетолерантність у ставленні жінок до лесбійок. А лише надмір-

ний інтерес до статевого життя може збільшувати дистанцію у цих групах.

Щодо інтолерантності в адресу геїв, то вона знову ж таки спричинена надмірною стурбованістю статевим життям, із наявним фактором комплексу влади. Це можна пояснити так: дана шкала виявила респонденток, які схильні до осудження, неприйняття людей, які не поважно ставляться до традиційних цінностей, які схильні виражати подавлену агресію на зовнішніх об'єктах, які міркують в категоріях сили-слабкості, влади та підпорядкування і які схильні до ідентифікації з образами сили. Отже, можна сказати, що вони матимуть більшу прихильність до маскулітних чоловіків. А уявлення про фемінних чоловіків-гомосексуалів може не вписуватись в їхній світогляд, що збільшуватиме інтолерантне ставлення.

Другим етапом дослідження стало застосування кластерного аналізу і виявлення чотирьох груп, залежно від рівня толерантного ставлення до геїв та лесбійок.

Так, найчисельніша група, в яку увійшли близько 76% опитаних осіб, характеризуються неприциповістю, байдужістю до секс меншин з усередненими значеннями за усіма шкалами, без істотних коливань. В даній групі учасники схильні прийняти геїв чи лесбійок в ролі «близького друга» та «колеги по роботі».

Також є група явно інтолерантних осіб, і складає 4% від вибірки, які характеризуються підвищеною агресивністю, низькою здатністю до співчуття, співпереживання, схильністю до міркування в межах стереотипів та забобонів, які орієнтуються на припущення, а не на досвід, і тяжіють до ригідного мислення.

Є група, що складається з 12% респондентів, які є найтолерантнішими і готові прийняти гомосексуалів в ролі від «близького родича» до «колеги по роботі». В них найнижчі показники ригідності, фашизму, середній рівень агресії та емпатії.

Та група з 8% респондентів, в яких висока емоційна чутливість поєднується з низькою агресією, щирістю та здатністю оперувати тими мисленевими конструктами, які мали місце у реальному житті, в їх власному досвіді.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що на соціальну дистанцію до окремих представників ЛГБТ+ спільноти впливають різні фактори. Насамперед виявлено гендерні відмінності інтолерантного ставлення до геїв та лесбійок: прийняття гомосексуала своєї статі виявилось більш проблематичним, ніж протилежної. Спільним фактором, що є перешкодою для терпимого ставлення по відношенню до секс меншин, є фактор «комплексу влади». Він проявляється в мисленні, якому притаманні категорії «панування-підпорядкування, сильний-слабкий, лідер-послідовники»; ідентифікація себе з образами, що втілюють силу,

випинання конвенціоналізованих атрибутів власного Я та перебільшення значимості сили і твердості характеру. Такий набір установок сприяє збільшенню нетолерантного ставлення чоловіків як до геїв так і до лесбійок, а також жінок по відношенню до геїв. Причому дослідження показало, що більшість із виявлених факторів, що спричиняє низький рівень толерантності, стосується саме чоловіків-гомосексуалів. Можна припустити, що даний образ більш «популяризований» в масовій культурі, тому його легше уявити чи ідентифікувати. Гендерна відмінність у толерантному ставленні виявилась у такому факторі, як надмірний інтерес до власного, так і статевого життям оточуючих – що притаманно жінкам, коли йдеться про інтолерантне сприймання як геїв, так і лесбійок. До факторів інтолерантного сприймання гомосексуальності серед чоловіків увійшли ригідність, низька емпатія та сприйняття реальності, яке базується не на власному досвіді, а на припущеннях. Таким чином, чим більше показники за факторами ригідності, надмірної стурбованості сексуальним життям, «комплексом влади», шкалою реальності, та чим нижче розвинена емпатія – тим більшим буде рівень дистанції по відношенню до секс меншин. В свою чергу, кластерний аналіз продемонстрував класичний нормальний розподіл, а такі фактори, як емпатія та агресія, мали зв'язки з інтолерантністю лише в окремих групах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Adorno, T.W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., & Sanford, R. N. The authoritarian personality. New York : Harper and Row, 1950. P. 226–227.
2. American Psychological Association. (2012). Guidelines for Psychological Practice with Lesbian, Gay, and Bisexual Clients. *American Psychologist*, 67(1), 10–42. doi: 10.1037/a0024659.
3. APA Annual Report. American Psychologist, Washington, 2008. 334 p. DOI: 10.1037/0003-066X.64.5.295.
4. Blanchard R. Birth order and sibling sex ratio in homosexual versus heterosexual males and females. *Annual Review of Sex Research*. W. 1997. 220 p.
5. Blanchard R., Klassen R. *HY antigen and homosexuality in men. Journal of Theoretical Biology*. 185: 373–378; Arthur B. Sexual behaviour in *Drosophila* is irreversibly programmed during a critical period. *Current Biology HY*. 1998. 180 p.
6. Bogardus E. A social distance scale. *Sociology and social research*. London, 1958. P. 155.
7. Dörner G, Geier T, Ahrens L, Krell L, Münz G, Sieler H, Kittner E, Müller H. Prenatal stress as a possible petrogenetic factor of homosexuality in human males. *Endokrinologie*. 1980;75(3):365-8. PMID: 7428712.
8. Eckert, E., Bouchard, T., Bohlen, J., & Heston, L. (1986). Homosexuality in Monozygotic Twins Reared Apart. *The British Journal of Psychiatry*, 148(4), 421–425. doi:10.1192/bjp.148.4.421.

9. Frankowski BL; American Academy of Pediatrics Committee on Adolescence. Sexual orientation and adolescents. *Pediatrics*. 2004;113(6):1827-32. doi: 10.1542/peds.113.6.1827.
10. Gorgan J. Gay genes, revisited: doubts arise over research on the biology of homosexuality. *Scientific American*. NY., 1995. 156 p.
11. Hamer D., Copeland P. Living with our genes: why they matter more than you think. NY : Bantam Doubleday Dell, 1998. P. 188.
12. Kennedy, Hubert C. (1980) *The «third sex» theory of Karl Heinrich Ulrichs*, *Journal of Homosexuality*. 1980–1981 Fall-Winter; 6(1-2): pp. 103-1.
13. Mustanski B. S., Chivers M. L., Bailey J. M. A critical review of recent biological research on human sexual orientation. NY., *Annu Rev Sex Res*. 2002. P. 34–40.
14. Report of the American Psychological Association Task Force on Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation. APA, Washington, 2009. 132 p.
15. Strickland, B. R. (1995). Research on sexual orientation and human development: A commentary. *Developmental Psychology*, 31(1), 137–140. URL: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.1.137>.